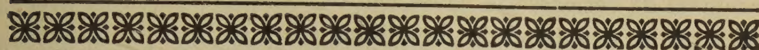
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 5. September 1924.

DE BESCHERMING VAN JERUZALEM EN JUDA IN JESAJA'S PROFETIE

door

Dr. J. RIDDERBOS.

In den vorigen jaargang van dit tijdschrift gaf ik eene beschouwing aangaande Jesaja's gerichtsaankondiging over Juda en Israel.

Jesaja's toekomstbeeld vertoont echter ook eene andere zijde. Het duidelijkst blijkt dat zeker, zoodra men den blik richt op het door hem ontworpen schitterend tafereel van die latere en betere toekomst, die na het gericht zal dagen: den Messiaanschen heilstijd. Maar zelfs afgezien hiervan, ook als men enkel let op de verkondigingen van den profeet aangaande de naaste toekomst, dan staat ook hier naast de gerichtsbedreiging de belofte van de bewarende hand des HEEREN, die over Juda en Jeruzalem zal zijn uitgestrekt.

Deze, voor Jesaja's prediking zoo karakteristieke, voorzegging wordt nog niet beluisterd in zijne eerste periode. Ze komt eerst op in het begin van Achaz' regeering onder de Syrisch-Efraïmietische bedreiging.

Daarna wordt ze voortgezet met het oog op de aanstaande Assyrische benauwing. Dit is daarom zoo merkwaardig, omdat deze benauwing van 's HEEREN wege is aangekondigd als eene straf voor Juda's zonde, speciaal voor Achaz' ongeloof. Dit verhindert echter niet, dat hiermede, waarschijnlijk reeds zeer spoedig, gepaard gaat de belofte, dat ook aan Assur het „tot hiertoe en niet verder!" zal worden toegeroepen.

Midden in de ontzaglijke gerichtsaankondiging van den Assyrischen vloedgolf, die Juda overstroomt, weerklinkt op eenmaal de verlossende naam van den Immanuel ; en nu loopt alles uit op den jubel der bevrijding : [1])

Woedt, gij volkeren — stort ineen !
en verneemt het, al gij verre streken der aarde !
Gordt u aan, en stort ineen,
gordt u aan, en stort ineen !
Beraadslaagt een raadslag, en hij wordt verijdeld !
besluit een besluit, en het komt niet tot stand !
Want „met ons is God !"

Hoe schrikkelijk bang ook de Assyrische benauwing zal zijn, toch wordt er eene grens aan gesteld : de wateren zullen reiken tot den hals, maar hooger stijgen ze niet ; God zal Zijne beschermende hand over Juda en Jeruzalem uitstrekken.

Deze profetie neemt nu bij haar verder voortschrijden in klaarheid toe om haar hoogtepunt te bereiken bij Sanheribs inval.

Speciaal is het hierbij Jeruzalem, waarvan deze Goddelijke bescherming wordt geprofeteerd. Wel wordt de voorzegging hiertoe niet beperkt. Dit zou trouwens ook moeilijk gaan : met het lot der hoofdstad hing dat van heel Juda immers op het nauwste samen. Op verschillende plaatsen is onze belofte dan ook in meer algemeene bewoordingen vervat, zoo reeds dadelijk in de pas aangehaalde profetie.

Elders heet het : [1])

Ik zal Assur verbreken in Mijn land
en op Mijne bergen zal Ik hem vertreden,
dan wijkt van hen zijn juk,
en zijn last zal van hun schouder wijken.

---

[1]) 8 : 9 v. [2]) 14 : 25 ; vgl. ook 18 : 4 v.v.

Hier gaat het dus duidelijk om de bevrijding van heel Juda. We stellen dit voorop, om aanstonds te doen uitkomen, dat de hier beloofde Goddelijke redding niet in absoluten zin gebonden is aan Jeruzalem en aan wat daar wordt gevonden.

Toch neemt Jeruzalem in dit alles eene zeer bijzondere plaats in. In de werkelijkheid was het, èn onder Achaz èn later, tenslotte het eenige, dat nog overbleef, „als een hut in een wijngaard, als eene slaapplaats in een komkommerveld, als een belegerde stad." [1]) In overeenstemming hiermede komt ook in de profetie meermalen uit, dat de redding intreedt, als het aan Jeruzalem is toegekomen. Gedurende de eerste rampen van den Syrisch-Efraïmietischen oorlog heeft Jesaja, zoover wij weten, gezwegen. Maar als Jeruzalem en de daar gevestigde troon van David bedreigd wordt [3]), mag hij optreden met de belofte der Goddelijke bescherming, al heeft dan ook heel Juda hierin beteekenis. [3]) Van den Assyriër wordt geprofeteerd, dat hij ten val zal komen, als hij na een triomfantelijken opmarsch tot bij Jeruzalem zijne hand tegen Sion opheft. [4]) Als Ariël, de Davids-stad, belegerd wordt, stuift op eenmaal de menigte der geweldplegers als vliegend kaf uiteen. [5]) Maar hare meest treffende uitdrukking vindt deze belofte in die prachtige op Homerische wijze uitgewerkte vergelijking: [6])

Zooals de leeuw gromt
  en de jonge leeuw over zijn prooi,
tegen welken wordt saamgeroepen
  de gansche herdersschaar,
maar hij wordt voor hunne stem niet verschrikt,
  en voor hun getier versaagt hij niet,
zoo zal de HEERE der heirscharen
  beschermend over Jeruzalem zijn,
beschermend en reddend,
  verschoonend en bevrijdend.

---

1) 1:8. 2) 7:1, 6. 3) 7:6. 4) 10:32 v. 5) 29:5. 6) 31:4 v.

Als vliegende vogels
zóó zal de HEERE der heirscharen nederdalen
ten heirtocht op den berg Sion
en op diens heuvel.

Tijdens den inval van Sanherib verkrijgt dit alles dan zijne meest actueele beteekenis in de voorzegging van des Assyriërs smadelijken terugtocht onder het spottend hoofdschudden van de „dochter Sion". [1]) Het laatste woord van Jesaja in den grooten strijd tusschen Juda en Assur luidt : [2])

En Ik zal deze stad beschutten, om haar te redden,
om Mijnentwil en om der wille van David, Mijnen knecht.

Deze aankondiging der Goddelijke bescherming drukt op Jesaja's profetie een zeer bijzonder stempel. Doorgaans was het verkondigen van heil voor de naaste toekomst het werk der valsche profeten en getuigden de ware profeten in scherpe tegenstelling met dezen van ondergang en gericht om de zonden des volks — en eerst daarachter gloort dan in de verte weer het licht eener betere toekomst. Zoo was het bij Amos en Hosea, Jesaja's onmiddellijke voorgangers.

Aan Jesaja daarentegen is het voorrecht beschoren, dat hij in den naam des HEEREN óók mag gewagen van de groote daden, die God reeds in de naaste toekomst, zelfs te midden der gerichten, aan Zijn volk zal doen.

Immers zou het naar den raad Gods met Jeruzalem anders gaan dan met Samaria. Het laatste zou voor Assurs macht bezwijken, de Davidsstad zou nog anderhalve eeuw blijven bestaan. Het feit, dat dit tweeërlei lot zich van tevoren in de profetische voorzeggingen zoo duidelijk afteekende, is zeker eene merkwaardige bevestiging van haar Goddelijk karakter.

Jesaja dankt hieraan dan het voorrecht, op die lichtzijde van het Goddelijk raadsplan zijne volksgenooten te mogen

---

[1]) 37 : 22. [2]) 37 : 35.

wijzen. Intusschen valt hier ook weer op te merken de vrijmacht Gods, die juist hem hiertoe verkoos en niet zijn tijdgenoot Micha, die toch ook in Jeruzalem profeteerde.

Het springt in het oog, van hoeveel beteekenis dit alles is voor het karakter van Jesaja's profetische werkzaamheid. Ook zijne velerlei rechtstreeksche bemoeiingen met de politiek hangen hiermede ten nauwste samen. Amos en Hosea hadden daar weinig reden toe, daar ze voortdurend den aanstaanden ondergang des volks voor oogen hadden. Daarentegen werd Jesaja, die wist, dat Gods hand nog ten goede over Juda bleef uitgestrekt, reeds door die wetenschap geroepen om aan Juda's leidslieden den rechten weg te wijzen, opdat ze dit over Jeruzalem nog beschoren heil ook werkelijk als een zegen Gods zouden kunnen ontvangen. Jesaja's eerste voorzegging van Juda's bescherming valt dan ook samen met zijn eerste politieke optreden. [1])

Wat karakter en oorsprong dezer uitingen betreft, kunnen wij op grond der Schrift hierin niet anders zien dan eigenlijke voorzeggingen, berustend op bijzondere Goddelijke openbaring.

Velen oordeelen anders en denken hier slechts aan eene persoonlijke overtuiging, die de profeet zich op meer of minder redelijke gronden had eigen gemaakt. Jesaja's voorzegging van Jeruzalems redding is dan in het wezen der zaak niets anders dan de heilsvoorzeggingen der valsche profeten. Men bedenke, dat ook deze mannen aldus spraken, niet enkel om koning en volk te behagen, maar ook dikwijls gedreven door eene sterke overtuiging, wortelend in hun vurige begeerte om het goede van hun volk te zien.

Bij Jesaja denkt men dan voornamelijk aan religieuse motieven. Op het oogenblik van het meest nijpende gevaar —

[1]) 7 : 3 v.v.

zoo zegt men [1]) — gevoelde Jesaja op eenmaal Sions oneindige waardij : hier is eene plaats in de wereld, waar God Zich openbaart ; zulk eene gezegende plek mag niet verdwijnen ! Of, in meer modernen gedachtengang overgebracht : een volk, dat zooveel heeft ontvangen, heeft eene taak en daarom eene toekomst ; het wordt door Gods sterke hand vastgehouden, totdat het datgene heeft volbracht, waartoe het in het aanzijn is geroepen.

Soms laat men [2]) dien gedachtengang bij Jesaja zich nog meer speciaal concentreeren om den tempel als woonstede Gods. Men neemt dan aan, dat Jesaja's tijdgenooten eene bijgeloovige gedachte koesterden, dat de tempelberg vanwege de Goddelijke tegenwoordigheid onneembaar was ; en Jesaja zou die meening hebben gedeeld. Wie dit ongeloofelijk mocht vinden, bedenke, dat ook „de grootste en vrijste geest" — en als zoodanig wil men onzen profeet gaarne karakteriseeren — oogenblikken heeft, waarin hij den tol aan zijne omgeving betaalt.

Deze voorstellingen mogen waarheidselementen bevatten, ze kunnen toch als zoodanig allerminst worden aanvaard.

Wat vooreerst betreft de gedachte, die men zich aangaande den o o r s p r o n g dezer profetische uitingen vormt, deze laat geen recht wedervaren aan het getuigenis der Schrift, en dat is hier tevens het zelfgetuigenis van den profeet. Ze kan trouwens ook geene voldoende verklaring geven van de feiten, die alleen verstaanbaar worden, zoo men aanvaardt, dat God Zijne woorden aan Jesaja in den mond had gelegd. De profetische voorzegging is èn in Achaz' en in Hizkia's dagen zoo treffend door de uitkomst bevestigd, dat hier geene enkele andere verklaring dan de door de Schrift gebodene kan bevredigen.

Hiermede is niet ontkend, dat ook de overdenking en overlegging van den profeet in dit alles werd gemoeid. Er waren voor Jesaja verschillende hem bekende gegevens, die — nu de

---

[1]) Gunkel, Propheten bl. 54. [2]) Schmidt, Die grossen Propheten bl. 102.

zekerheid, dat Resin en Pekah Jeruzalem niet zouden nemen, hem eenmaal was geworden — door zijn overdenkingen reeds vanzelf met dit geopenbaarde feit in verband moesten worden gebracht. Zijne profetieën toonen, dat dit inderdaad is geschied, natuurlijk onder leiding van de bijzondere Goddelijke inspiratie.

Kort gezegd : wanneer Jesaja weet, dat Jeruzalem — nu nog — gespaard zal blijven, en dat de koning uit Davids huis niet zal worden onttroond, dan weet hij ook, dat dit in verband staat met de Godsbeloften, die aan Davids huis zijn geschonken en met de bijzondere plaats, die naar den raadslag Gods aan Jeruzalem is toegekend ; en in dezen zin zijn dus te verstaan die plaatsen, waar Jesaja Jeruzalems redding met dit alles in verband brengt.

Zelfs behoeft men niet te zeggen, dat die overleggingen bij Jesaja eerst na het ontvangen dezer bijzondere openbaring konden intreden. Veeleer is het alleszins aannemelijk, dat ze ook die openbaring bij hem reeds hebben voorbereid.

Tweeërlei is dus vast te houden.

Eenerzijds, dat de door Jesaja ontvangen Godsbelofte niet op zichzelf staat, maar ten nauwste verband houdt met wat hem overigens èn uit de heilige historie èn uit de door hemzelf ontvangen openbaringen bekend was aangaande het werk Gods in Israël en in Sion, en aangaande verleden, heden en toekomst van het door God verkoren volk.

Anderzijds, dat toch Jesaja uit dit alles niet zonder meer heeft kunnen afleiden, dat het plan van Resin en Pekah moest mislukken, maar dat hij die zekerheid slechts door eene bijzondere Goddelijke openbaring heeft verkregen.

Evenmin als de oorsprong, komt het karakter onzer voorzeggingen bij de boven weergegeven voorstelling tot zijn recht. Speciaal is het beweerde dogma van Sions onaantastbaarheid kwalijk overeen te brengen met al wat we van Jesaja weten. Het is duidelijk, dat Jesaja dit althans niet huldigde, zoovaak hij Jeruzalems onder-

gang verkondigde. Men moet dan aannemen, dat hij bij zijn eerste optreden zich aan dit bijgeloof van zijn tijd had ontworsteld, maar in de ure des gevaars — toen de anderen het prijsgaven — daar weer in teruggezonken is ; om het later andermaal te laten varen.

Eene geheel andere vraag is natuurlijk, of eene dergelijke bijgeloovige meening aangaande Sions onaantastbaarheid niet bij een deel van het volk heeft bestaan. Inderdaad lezen we ervan in de dagen van Jeremia. En dat ook vroeger wel dergelijke opvattingen zijn gekoesterd, daarop wijst b.v. de verwachting, die men reeds in Eli's dagen had van de tegenwoordigheid der ark in het leger. Het is zeer wel mogelijk, dat men in lateren tijd deze meening mede grondde op het gebeurde met Sanheribs leger en op Jesaja's voorzeggingen dienaangaande. Maar dit was dan toch niet anders mogelijk dan door eene averechtsche, aan het uitwendige hangende opvatting van deze dingen.

De strekking van Jesaja's woorden was eene geheel andere. Jeruzalems bewaring werd door hem allerminst in absoluten zin geproclameerd. Reeds bij zijne eerste verkondiging blijkt het tegendeel door de wijze, waarop hij die bewering vastknoopt aan h e t g e l o o f. Tegelijk met de belofte, dat de raadslag van Juda's vijanden „niet tot stand komen en niet geschieden zal", roept hij aan Achaz en aan zijn volk toe : „zoo gij niet gelooft, voorwaar! dan wordt gij niet bevestigd!" [1])

Van een onaantastbaar Jeruzalem weet Jesaja hier niets. Al wat hij doet is, op grond der ontvangen Godsopenbaring, verkondigen, dat de aanval van Syrië en Efraïm zal mislukken. Jeruzalems vrees zal ijdel blijken ; ook voor de vervulling van Jesaja's vroegere gerichtsaankondiging is de tijd nog niet gekomen. In verband hiermede wil de HEERE Zich aan Achaz nog als den God der genade openbaren. Maar ook : des konings verwerping van dit aanbod wordt met eene nieuwe

---

[1]) 7 : 9b.

gerichtsaankondiging, klaarder dan ooit te voren, beantwoord. [1])

Eene andere vraag is, hoe deze belofte in verband is te brengen met de gerichtsvoorzegging.

Ongetwijfeld is hier een voortschrijden in de openbaring op te merken. Naar onze boven gegeven voorstelling is deze belofte van bescherming aan Jesaja in Achaz' dagen geopenbaard, en wel onder eene bijzondere Goddelijke aangrijping zijner persoonlijkheid. [1]) Hierbij nemen we aan, dat de profeet dit van tevoren niet wist. Hierop wijst ook het feit, dat er vóór dien tijd van deze bescherming geen sprake is. En in het roepingsvisioen en in de voorzeggingen der eerste periode wordt wel gewaagd van de betere toekomst *na* het gericht, maar wordt aangaande de *naaste* toekomst niets voorzegd dan verwoesting des lands en ondergang des volks.

Kcmt dus de profetie der bescherming eerst onder Achaz op, dan spreekt het vanzelf, dat hierdoor ook op de gerichtsaankondiging een nieuw licht valt. Immers blijkt nu, dat dit gericht niet tenvolle zal komen, eer die redding door Gods hand een feit is geworden en ook deze weer door ongeloof is verzondigd. En zelfs na de verzondiging door Achaz komt naast de nieuwe gerichtsaankondiging weer te staan de nieuwe belofte der bevrijding uit Assyrië's benauwing.

Dit is echter geheel iets anders dan de meening van sommigen, dat hier eene tegenstelling zou bestaan, die op een omkeer in Jesaja's gedachtenwereld zou wijzen. Zoo heeft men gezegd, dat hij in zijne eerste periode eene sombere verwachting had van de toekomst des volks, en deze zou dan in Achaz' dagen door eene meer optimistische zijn vervangen. Hiermede is men er dan echter nog niet. Bij de bespreking der

---

[1]) 7 : 17. [2]) 8 : 11 v.v.

gerichtsaankondiging zagen we, dat de aankondiging van Juda's en Jeruzalems ondergang niet tot Jesaja's jeugdjaren beperkt blijft, maar ook onder Achaz voortgaat en onder Hizkia soms weer met kracht wordt opgenomen — het tegendeel is alleen staande te houden door eene willekeurige dateering of ongegronde onechtverklaring van een deel zijner profetieën. Zoo moet men dan aannemen, dat op de tweede, meer optimistische periode, weer eene derde is gevolgd, waarin de profeet tot zijne eerste beschouwing terugkeerde.

Het springt echter in het oog, wat groote bezwaren aan deze voorstelling zijn verbonden. Zelfs al laat men het feit der inspiratie buiten beschouwing, dan gaat het toch niet aan, een man als Jesaja op zulk eene wijze te maken tot een speelbal van zijne telkens wisselende stemmingen.

Inderdaad is dit alles eene miskenning van de werkelijke toedracht. Voor een niet gering deel vloeit die miskenning voort uit de pas besproken valsche opvatting, als zou Jesaja's voorzegging haar eigenlijken grond vinden in een algemeen oordeel aangaande Jeruzalems onaantastbaarheid, de blijvende beteekenis van Juda of iets van dien aard. Het spreekt vanzelf, dat hij dan niet tegelijkertijd kon vasthouden aan het vroeger uitgesproken oordeel van het naderend gericht.

Anders staat het echter, wanneer men die voorzeggingen laat zijn wat ze willen wezen : bepaalde profetieën van speciale uitreddingen, berustend op bijzondere openbaring. Dan komen ze met de gerichtsaankondigingen op geenerlei wijze in strijd, maar toonen ze alleen, dat *de tijd voor de vervulling hiervan nog niet is aangebroken*.

Dat de profeet zelf zich geene verandering van standpunt bewust is, blijkt dan ook uit zijne reeds vermelde voortzetting der aankondiging van Juda's ondergang. Dat deze voortzetting niet uit eene nieuwe meeningsverandering is te verklaren, blijkt afdoende uit de omstandigheid, dat ze *valt in periodes, waarin ook Jeruzalems bescherming wordt voorzegd*.

We wezen reeds op het voorbeeld van Achaz. Het „zoo gij niet gelooft, wordt gij niet bevestigd", toont, dat het gericht

blijft dreigen! En het „niet bevestigd worden" ziet er wel naar uit, dat alles, ook Jeruzalems ondergang, erin begrepen is. En toch wordt weer, als de koning ongeloovig is, de voorzegging van Jeruzalems bescherming niet teruggetrokken — alleen heeft ze nu voor Achaz geen zegen meer.

Maar indien de koning nu eens wel geloofd had? Zou hij en zijn volk dan niet „bevestigd" zijn? En heeft Jesaja door het ontsluiten van dit vooruitzicht dan toch zijne vroegere gerichtsaankondiging niet herroepen?

Voorzichtigheid is hier geboden. Hoe het zou worden, als de koning geloofde, heeft de profeet niet met klare woorden uitgesproken. De formuleering luidt negatief: „zoo gij niet gelooft, wordt gij niet bevestigd". Ongetwijfeld is hier eene leiding van den Geest der profetie, wien het bekend was, wat Achaz' keuze zijn zou. Zelfs kan het zijn, dat ook Jesaja zelf dit reeds wist, toen hij vóór Achaz stond.

Het is dus volstrekt niet zeker, dat Jesaja eene bepaalde gedachte had aangaande Juda's toekomst, wanneer Achaz den weg des geloofs zou betreden. Hij weet, dat — wat Achaz ook doet — Jeruzalem thans niet zal worden genomen. Hij weet verder, dat, zoo Achaz hierbij het pad des ongeloofs bewandelt, dit op Juda's ondergang moet uitloopen. Hij weet ook, dat zoo de koning gelooft, dit tot Juda's heil zal zijn. Maar hoever dit heil zal strekken, en hoe het dan met de vroegere profetieën van Jeruzalems ondergang zou gaan, zegt de profeet niet. Men kan zeggen, dat de gerichtsaankondigingen geene tijdsbepaling bevatten en dus de mogelijkheid openlieten, dat, eer ze in vervulling gingen, Achaz en zijn volk nog eene reeks van zegeningen zouden genieten. Men kan ook aannemen, dat op Achaz' geloofsdaad die profetieën zouden zijn opgeheven; iets onmogelijks is dit niet. [1]) Maar

---

[1]) Wij stellen de openbaring van de „overweldigende Hand" (8 : 11 v.v.) vóór de ontmoeting met Achaz. Nu is in dit verband ook duidelijk te kennen gegeven, dat het met de meerderheid van het volk ten verderve gaat (vs. 14 v.). Indien onze tijdsbepaling ook hiervan geldt, dan wist Jesaja, toen hij voor Achaz stond, reeds, wat de koning zou kiezen. Onmogelijk is dit zeker niet. [2]) Vg. Jer. 18 : 7—10; 26 : 18 v.; Jona.

zelfs al zou Jesaja aan deze mogelijkheid hebben gedacht, dan kan men niet zeggen, dat hij op zijne vroegere pessimistische opvatting van Jeruzalems toekomst is teruggekomen; immers de voorwaarde, waaraan die betere toekomst dan verbonden zou zijn — Achaz' geloof — is niet vervuld.

Evenals in Achaz' dagen staat het ook in de Sanheribperiode. Jesaja bestrijdt de Egyptisch-gezinde politiek eenerzijds met de belofte, dat de HEERE voor Juda en Jeruzalem zal strijden [1]), anderzijds met de bedreiging, dat deze politiek het land ten verderve voert. [2]) Bij de bespreking der gerichtsaankondiging hebben we gezien, hoe radicaal hier de ondergang beschreven wordt, en hoe er daarom ook geene reden is, de profetie, waarin Jeruzalems ondergang uitdrukkelijk en uitvoerig wordt voorzegd, [3]) naar een vroegeren tijd te verplaatsen. Ook hier gaat dus de belofte van Jeruzalems bescherming nog samen met de profetie van haren ondergang.

---

[1]) 18 : 3 v.v.; 31 : 4 v. [2]) 28 : 17—22; 30 : 12—17; 31 : 2 v.
[3]) 32 ; 9—14.

VERSLAG
der
DERTIENDE ALGEMEENE VERGADERING
van de Vereeniging van Predikanten van de Gereformeerde Kerken in Nederland, gehouden Woensdag 23 en Donderdag 24 April 1924, in het Jaarbeursgebouw te Utrecht.

(Vervolg).

11. Om half zeven wordt de avondvergadering van Woensdag 23 April geopend door den Voorzitter, nadat gezongen is Ps. 32 : 1.

12. Aan de orde is nu het referaat van *Dr J. Brinkman* van *Haarlem* over: *„Het begrip „gerechtigheid" in de prediking van Jezus."*

De referent ontwikkelt daarbij de volgende stellingen:

I. Het begrip „gerechtigheid" is een der hoofdbestanddeelen in Jezus' prediking van het koninkrijk Gods.

II. Met deze gerechtigheid neemt Jezus positie tegen het door de Farizeën en Schriftgeleerden gehuldigde en gepropageerde gerechtigheidsbegrip, waaraan alle waarachtige vroomheid vreemd is en dat geheel beheerscht wordt door de gedachte van verdienste en loon.

III. De gerechtigheid, die Jezus predikt als vereischte voor het treden in en het zijn in het koninkrijk der hemelen, is Hem, zooals Hij met name in de Bergrede uiteenzet, de ware wetsvolbrenging uit een rein hart, of wel het gedrag of de toestand van den mensch, welke niet alleen uiterlijk, maar ook innerlijk beantwoordt aan den wil en de wet van zijnen God.

IV. Tot deze gerechtigheid komt het bij den mensch in

den weg van boete en geloof, welke tevens als een stuk dezer gerechtigheid mogen worden aangemerkt. Boete en geloof toch behooren mede tot het doen van den wil des hemelschen Vaders, in welk doen de ware gerechtigheid bestaat.

V. Deze gerechtigheid is niet allereerst te denken als een werk des menschen, maar als een gave Gods; en daarin bestaat het nieuwe in Jezus' prediking van de gerechtigheid tegenover het gerechtigheidsbegrip van het Farizeesche Jodendom. Jezus komt niet eerst iets eischen, maar iets brengen.

VI Deze gerechtigheid is ten nauwste verbonden met den persoon van Jezus. Alleen bij Hem en in gemeenschap met Hem, in wien eene volkomene menschelijke gerechtigheid is, is de ware gerechtigheid te vinden. Daarom is zij geen vrucht van verdienste, maar van genade.

VII. Jezus geeft in zijne prediking van de gerechtigheid geen uitgewerkt systeem van de leer der rechtvaardigmaking door het geloof. Hij geeft grondgedachten. Vandaar dan ook geen scherpe onderscheiding tusschen de gerechtigheid als gave of relatie tot God en de gerechtigheid in den zin van betoon van gerechtigheid, zooals dit geschiedt door den apostel Paulus in de beide stukken der rechtvaardigmaking en de heiligmaking, waarin hij de tweeërlei gedachte, welke er ligt in het éène begrip „gerechtigheid" bij Jezus nader ontwikkelt.

Bij de discussie over dit referaat vraagt *Ds. S. Datema* van *Driebergen*, die met genoegen heeft geluisterd, of het ook niet ligt in de lijn van referents betoog, er op te wijzen dat ook in onzen tijd de verzoening moet staan in het middenpunt der prediking? Men hoort, zegt spr. tegenwoordig meer van het ethische (de heiligmaking, het nieuwe leven, de liefde) dan van de verzoening.

Spr. wijst op Joh. 3 : 15, 16 en 36 en vraagt of in deze woorden niet de rechtvaardiging door het geloof wordt geleerd. De referent heeft gezegd dat Jezus geen uitgewerkt systeem van de rechtvaardiging door het geloof heeft ge-

geven, maar spr. vraagt of deze toch niet, zij 't dan met andere woorden, in bovengenoemde teksten inligt.

Ten slotte vraagt spr. waarom de referent het woord *metanoia* vertaald heeft door boete en niet door bekeering?

Ds. N. Diemer van *Vijfhuizen* sluit zich aan bij de laatste vraag van den vorigen spreker. Waarom, zoo vraagt hij, is niet vertaald: bekeering en geloof?

Dan geeft de vierde stelling hem aanleiding om te vragen of de referent het geloof en de boete als een daad beschouwt waardoor men de gerechtigheid verwerft. Spr. is van oordeel dat het geloof niet is een middel, waardoor wij de gerechtigheid verkrijgen, maar waardoor wij ze bezitten. Jezus heeft gezegd: wie gelooft, heeft het eeuwige leven. De vraag is niet: hoe moet ik die gerechtigheid verkrijgen, maar hoe moet ik de gerechtigheid, die ik bezit, openbaren?

Daarom vraagt spr. ook of het wel goed is dat Ds. Landwehr in zijn catechisatie-boekjes van de rechtvaardiging spreekt als een bate des geloofs. Ware hier niet liever te spreken van een genadige vrucht des geloofs? We verkrijgen ze immers niet door het geloof, maar we bezitten ze alzoo.

Ds. K. K. Troost van *Naaldwijk* heeft den referent hooren bezigen van Jezus de uitdrukking: „door Zijn verhooging tot God". Die zegswijze acht spr. vreemd en niet aan te bevelen. Vooral ook omdat zij dubbelzinnig is. Waarom niet in de taal der Heilige Schrift gezegd dat Jezus verhoogd is aan de rechterhand Gods?

Ds. E. H. Broekstra van *Rijnsburg* heeft niet het woord gevraagd in verband met het referaat, maar naar aanleiding van de woorden van *Ds. Datema*. Deze heeft gezegd dat tegenwoordig meer het zedelijke leven in de prediking wordt gehoord dan de verzoening. Spr. vraagt met welk recht *Ds. Datema* alzoo spreekt. Hoe weet hij dat? Waar gebeurde dat? Van wie hoort hij dat 't zoo is?

De *voorzitter* geeft *Ds. Datema* terstond gelegenheid om daarop te antwoorden. Deze zegt niemand te hebben willen beschuldigen, maar hij legt zijn oor nog wel eens te luisteren

en dan hoort hij dat wel zeggen. Persoonlijk is hij van oordeel dat de verzoening in het middenpunt der prediking moet staan. Daarom stelde hij zijn vraag.

De *voorzitter, Prof. Lindeboom*, is het niet in alles met den referent eens.

Er was een gemis aan helderheid in de voorstelling en van zekere eenzijdigheid was de referent niet vrij te pleiten. De referent heeft, zegt spr. niet voldoende uiteengehouden de gerechtigheid die door de Wet is en de gerechtigheid door het geloof. Spr. wijst op Joh. 6 : 29, waar het geloof genoemd wordt het werk Gods.

De apostel Paulus spreekt van tweeërlei gerechtigheid n.l. uit de wet of uit het geloof. De gerechtigheid die ik verwerf door de wet te volbrengen of die ik ontvang door Christus te aanvaarden. Wordt dit niet goed uiteengehouden dan zou de schijn kunnen gewekt worden, alsof de mensch gezaligd wordt door een zekere ingestorte gerechtigheid.

De referent heeft gezegd in de zevende stelling, dat Jezus in zijn prediking van de gerechtigheid geen uitgewerkt systeem heeft gegeven van de leer der rechtvaardigmaking door het geloof. Maar spr. vraagt: wat verstaat gij door een systeem? Jezus heeft toch uitgewerkt de Godsgedachten over de gerechtigheid. En aan heel zijn prediking ligt de gedachte ten grondslag dat de mensch alleen gerechtvaardigd kan worden door het geloof in Hem.

De apostel Paulus leert niets anders en niets meer dan Jezus. Spr. wijst op Rom. 4. Daar wordt de besnijdenis genoemd het teeken van de rechtvaardigheid des geloofs. En er wordt gewag gemaakt van een wandelen in de voetstappen des geloofs van onzen vader Abraham. Dit heeft betrekking op het doen der gerechtigheid, maar dan als een gerechtigheid des geloofs.

Spr. meent ook dat het beter is te spreken van de vrucht dan van de bate des geloofs.

Ds H. K. van Dijk van *Nes en Wierum* heeft bezwaar tegen de bewering van de vierde stelling, dat boete en

geloof een stuk der gerechtigheid zijn. Men moet goed uiteenhouden den weg waarlangs gegaan moet worden en het doel dat bereikt moet worden. Als men boete en geloof onder de gerechtigheid betrekt, dan kan men nog heel wat meer daartoe rekenen. Spr. is van oordeel, dat boete en geloof meer tot de heiligmaking dan tot de rechtvaardigmaking behooren. Zij moeten van de rechtvaardigmaking worden afgescheiden. Spr. vraagt aan den referent hoe deze meent dat de telkens herhaalde woorden in Mattheus 5, moeten worden vertaald: *door* de ouden of *tot* de ouden.

En ten slotte wil spr. liever niet dat gesproken wordt van een systeem bij Jezus of bij Paulus. De dogmatiek geeft een systeem.

14. De beantwoording der sprekers wordt uitgesteld tot den volgenden morgen.

15. *Ds K. K. Troost* van *Naaldwijk* vraagt waarom *Dr Geelkerken*, die morgen een referaat houden zal, geen stellingen gepubliceerd heeft. Hij spreekt daarover zijn teleurstelling uit en geeft in overweging het referaat niet te doen houden.

Deze gedachte vindt in de vergadering instemming.

Het bestuur kan geen opheldering geven. Stellingen zijn wel gevraagd doch niet ontvangen.

De vergadering berust hierin.

16. Nadat gezongen is Ps. 89 : 1, gaat *Dr J Thijs* van *Meppel* in dankzegging voor en sluit de *voorzitter* de vergadering.

17. Op Donderdag 24 April wordt de vergadering om negen uur geopend door den *secretaris Ds J. G. Kunst.*

Gezongen is Ps. 68 : 17. Gelezen werd Openb. 2 : 1—7. *Ds Kunst* gaat voor in gebed.

18. *Dr J. Brinkman* van *Haarlem* beantwoordt de verschillende sprekers.

Tot *Ds S, Datema* zegt referent dat het leven van Jezus culmineert in de verzoening. Deze moet dan ook in het centrum der prediking staan. Het is gevaarlijk, volgens spr.,

om het zóó te zeggen als *Ds Datema* deed. Naar sprekers overtuiging staat in onze Gereformeerde Kerken de verzoening van Christus in de prediking op den voorgrond. Maar dit mag niet eenzijdig geschieden. Er is in de levensopenbaring ook voortdurend zooveel op te merken dat de prediking daarover niet zwijgen kan.

In Joh. 3 wordt naar zijn meening eigenlijk niet gehandeld over de rechtvaardigmaking, maar over de wedergeboorte.

Er is aan spreker gevraagd waarom hij gesproken heeft van boete en niet van bekeering. Hij merkt hiertegen op dat er onder onze menschen een wanhopige verwarring is over wat onder de bekeering te verstaan zij. Ook onder theologen wordt hier soms de noodige helderheid gemist. Spr. wilde daarom onderscheiden en sprak hier van boete.

Nu gaf *Ds. Diemer* blijkbaar de voorkeur aan: geloof en bekeering. Spr. erkent dat hij het ook zóó had kunnen zeggen, maar, zegt hij, als ik boete en geloof gebruik, dan ben ik in gezelschap van Jezus.

Men heeft spr. tegengevoerd: gelooven is geen doen, maar is een daad van het bewustzijn. Doch hij antwoordt: dat is juist het Christelijke doen, niet het Farizeesche. En als Jezus zelf het gelooven een doen noemt, dan mag hij het toch ook wel zoo noemen. Spr. weet wel dat het geloof ook is een afstand doen van werken,maar het is toch ook een zich geven.

Voor spreker is er geen verschil tusschen bate en vrucht. Die zijn hem synoniem.

Er is gewezen op het onderscheid, dat wij de gerechtigheid moeten verkrijgen en dat we ze moeten openbaren. Maar spr. zegt: we moeten ze toch eerst verkrijgen. Objectief in Christus bezitten. Dan subjectief openbaren. Dat wordt de levensgerechtigheid.

Aan *Ds Troost* antwoordt spr. dat hij natuurlijk de uitdrukking: Christus' verhooging tot God bedoelde als: de verheffing door God tot de hemelsche heerlijkheid.

Ds van Dijk had bezwaar tegen de vierde stelling en wees er op dat boete en berouw ook behooren tot de heiligmaking.

Spreker ontkent dat niet, maar zij behooren ook tot de rechtvaardigmaking.

Voorts wijst spr. er op dat zijn taak was om te handelen over de gerechtigheid bij Jezus en niet zooals die voorkomt in de brieven van Paulus. In wezen is dat wel hetzelfde, maar toch wordt dit begrip bij Paulus anders geaccentueerd. Ook tegenover het verwijt dat hij de rechtvaardigmaking en de heiligmaking niet voldoende zou onderscheiden wijst hij op zijn taak om te spreken over het begrip „gerechtigheid" in de prediking van Jezus.

Spr. erkent dat in Mattheus 5 de woorden *tois archaiois* ook kunnen vertaald worden als: *door de ouden*. Maar het verband maakt dit z.i. niet waarschijnlijk. In de tegenstelling: maar ik zeg ulieden is het woord *humin* een Dativus. Daarom moet het eerste lid worden vertaald: *aan de ouden*.

Aan *Prof. Lindeboom* antwoordt spr. dat hij allerminst een *iustitia infusa* heeft willen stellen in de plaats van een *iustitia imputata*. Spr. heeft nadruk gelegd op de noodzakelijkheid der gerechtigheid als gave, in gemeenschap met den persoon van Christus en als gevolg daarvan de gerechtigheid in de practijk van het leven.

Na deze beantwoording van de sprekers door den referent vraagt nog eenmaal het woord *Ds N. Diemer*, om er op te wijzen dat het begrip gerechtigheid soms zoo ruim wordt genomen en dat in den Heid. Catechismus de drie deelen van de gerechtigheid genoemd worden: de genoegdoening, de gerechtigheid en de heiligheid. Hier wordt dus voor een onderdeel dezelfde naam gebezigd als voor het algemeene begrip.

Terwijl *Prof. Lindeboom* nog even terugkomt op het onderscheid tusschen bate en vrucht. De bate van het geloof is z.i. datgene wat we ervan krijgen. De vrucht is datgene wat het in ons uitwerkt.

19. Aan de orde is nu het referaat van *Dr K. Dijk* van *'s-Gravenhage* over: *het dogmatisch indifferentisme onder de jongeren*. De referent ontwikkelt hierbij de volgende stellingen:

I. Hoewel het verschijnsel van gebrek aan kennis der waarheid en van dogmatisch indifferentisme niet algemeen onder onze jongeren voorkomt, en daarom niet overschat mag worden, is het echter allerminst te loochenen, en eischt het onze bijzondere belangstelling.

II. Voor dit verschijnsel zijn de oorzaken te zoeken èn bij de jongeren zelf, èn in factoren, die buiten hen liggen, en wat dit laatste betreft, zoowel in onzen eigen kring als daarbuiten.

III. Als oorzaken *buiten onzen kring* en *buiten de jongeren zelf* kunnen genoemd worden:

a. de regelmatige deining op geestelijk terrein, die op een tijdperk van prioriteit van het dogma noodzakelijk een tijdperk van overheersching der mystiek doet volgen;

b. de geestelijke stroomingen der laatste tijden, die voor de religio objectiva de religio subjectiva op den voorgrond hebben gedrongen; en

c. de omkeering, die door de geweldige gebeurtenissen der oorlogsjaren ook op geestelijk gebied veroorzaakt is, en tot relativisme en subjectivisme geleid heeft.

IV. In *onzen kring* zijn de volgende oorzaken aan te wijzen:

a. een niet te ontkennen, doch evenmin te overschatten objectivisme en intellectualisme, waarop als reactie een overhelling naar het mystieke onvermijdelijk was;

b. het streven in de vroegere jaren om ook die „beginselen", die van ondergeschikt belang waren, tot primaire principiën te verheffen, op welke overdrijving reactie niet kon uitblijven; en

c. de zucht, die zich ook in eigen kring openbaart, om het absoluut belijnde in te ruilen voor het relatief-ruimere, en de scherpe formuleering zoo

al niet los te laten, dan toch van minder waarde te achten.

V. De oorzaken *in de jongeren zelf* zijn te zoeken in:

a. hun leeftijd, waarin het hart gemakkelijk openstaat voor den invloed van de heerschende geestesstroomingen; en

b. wat de studeerende jongeren aangaat, onder wie genoemd verschijnsel het sterkst voorkomt, in het feit, dat zij èn met de verschillende richtingen op geestelijk gebied èn met de moeilijkheid der problemen, èn met andersdenkenden in eenzelfde organisatie meer samenkomen dan de niet-studeerende.

VI. Dit dogmatisch indifferentisme moet worden tegengegaan, omdat het niet alleen onrecht doet aan de waarde van het dogma, en de groote beteekenis van de kennis der waarheid, doch niet minder, omdat het èn aan het persoonlijk geestelijk èn aan ons kerkelijk leven groote schade berokkent.

VII. Hiertoe is noodig, dat deze jongeren bijzonder bearbeid worden, en in prediking en onderwijs de nadruk gelegd worde op:

a. de onmisbaarheid van het „kenniselement" in het leven des geloofs en der gemeente;

b. de eenheid en harmonie die er moet zijn tusschen de religio objectiva en subjectiva; terwijl hierbij niet mag vergeten worden de groote noodzakelijkheid van nadere dogmatische bezinning.

20. Op dit referaat volgt een levendige discussie.

Ds E. Prinsen van *Enschedé* heeft het referaat met instemming beluisterd. Het stemde ook tot verootmoediging. In het vorige referaat, dat van Dr Brinkman, werd over boete en bekeering gesproken. Spr. hoopt dat deze de vrucht mogen zijn van Dr Dijks referaat. Er is wel reden voor dat wij komen tot boete en bekeering.

Dan, gewoonlijk wordt voor de misstanden naar een oor-

zaak gezocht buiten ons, de referent wees ze echter aan in onzen eigen kring. Dat heeft sprekers instemming.

Ten slotte heeft hij een vraag n.l. of niet de saamwerking met andersdenkenden ook dikwijls de oorzaak is voor het dogmatisch indifferentisme. Spr. denkt hierbij aan de tentzending, aan den evangelisatie-arbeid, enz.

Dr J. Waterink van *Zutphen* kan zich geheel met het referaat vereenigen en is bereid elken regel ervan te onderschrijven. Spr. wil een drietal opmerkingen maken. Wij moeten eigenlijk weer gewone theologen worden. Spr. is dit met *Dr. Dijk* volkomen eens. Maar daarom mogen beoefenaren van gereformeerde filosofie nog niet geduwd worden in een hoek waar zij niet willen zijn. Het is heel goed mogelijk gereformeerd theoloog te zijn en toch filosofie te beoefenen en met name studie te maken van de psychologie. *Dr Dijk* zal dit met spr. eens zijn.

Verder vraagt spr. of ook niet naar het oordeel van referent het Christelijk Middelbaar Onderwijs soms voor het dogmatisch indifferentisme bevorderlijk is. Overigens sympathieke leeraren aan onze inrichtingen voor Middelbaar Onderwijs werken het soms in de hand.

En ten derde vraagt spr. of het niet te sterk gesproken is wanneer de referent zegt dat de studie van Gereformeerde theologie voorbij is. Werken van *Dr A. Kuyper* als: *De Gemeene Gratie, E. Voto Dordraceno* worden herdrukt en veel gekocht.

Dr J. J. van Baarsel van *Deventer* merkt op, als men zegt dat het niet te controleeren is of er al dan niet te dogmatisch wordt gepreekt, dat *Prof. Dr H. H. Kuyper* toch o.a. in *Hamabdil* erkende dat er een tijdlang te objectief is gepreekt. Spr. is ook van die meening.

Maar hij betreurt ook dat *Ds van Dijk* van *Groningen* saam optreedt met *Ds Wagenaar* van *Usquert* in conferenties van de N. C. S. V. Dit moet ten gevolge hebben dat tal van jongeren indifferent worden voor de dogmatiek.

Ds J. W. Gunst van *Woerden* wil wijzen op de cate-

chisaties. Het indifferentisme komt meestal voor bij onze intellectueelen. Spr. vraagt of met het oog op dezen in het catechetisch onderwijs niet een schifting zou moeten gemaakt worden. Dit wordt in de lagere school toch ook gedaan. Zou voor hen het onderwijs niet anders ingericht moeten worden? Moet niet eens onderzocht worden of we wel goed catechiseeren? De jongelui komen niet en als ze komen voelen ze er zich niet thuis.

Dr J. G. Ubbink van *Zevenhoven* merkt op dat dit onderwerp, dat de jongeren betreft, veel gelijkt op de heete brij waaromheen de poes loopt maar die er niet aan durft te komen. Zoo wordt ook over dit onderwerp veel gepraat maar zonder dat men het eigenlijk aanraakt.

Spr. memoreert dat in een rapport over kerkvisitatie geklaagd werd dat het geestelijk leven niet bloeide. Dit werd in de classe besproken en het bleek dat er bij de ouderlingen meer belangstelling voor bestond dan bij de predikanten. Dezen werkten met den doofpot.

Naar sprekers oordeel raakt het hier besproken verschijnsel van de jongeren niet alleen de jonge menschen, maar ook ouderen. Spr. rekent zichzelf ook in dit opzicht tot de jongeren te behooren. Er is wel op aangedrongen dat sommige dingen toch zouden veranderd worden, bijv. in de kerkvisitatie, maar er komt niets van.

Dr Dijk heeft, zegt spr. ook den tijdgeest als oorzaak genoemd voor het verschijnsel der jongeren, maar spr. merkt op dat er is een formeele tijdgeest en een materieele tijdgeest. Toen Jezus optrad was hij formeel den nieuwen tijdgeest toegedaan. Waarschijnlijk kende Jezus ook Grieksch. Maar materieel wilde Jezus niets anders dan wat ook te voren was geopenbaard. Zoo zijn er ook nu, die het Calvinisme willen vasthouden en zich op moderne wijze begeeren uit te drukken.

Het verschijnsel der jongeren heeft *Prof. Grosheide* indertijd verklaard uit het jeugdtijdperk, maar dat bevredigt spr. niet. Hij zelf bijv. is dat jeugdtijdperk al lang te boven.

Dr Dijk sprak van verschillende perioden. Van eb en

vloed. Van tijden van intellectualisme en mysticisme, van obiectivisme en subiectivisme. Maar volgens spr. moet zulk een tegenstelling niet gemaakt worden. Men kan wèl zeggen dat soms de meerderheid zus of zoo is.

Wanneer gezegd wordt dat wij den tijdgeest moeten bestrijden dan wordt voorbijgezien dat de moderne tijdgeest formeel niet ongodsdienstig behoeft te zijn.

Het verschijnsel der jongeren is niet te verklaren, zooals *Dr Dijk* deed, uit dogmatisch indifferentisme eenerzijds en mystieke neiging anderzijds, maar kwam op uit de begeerte naar dogmatische zekerheid en zoeken naar waarheid. Spr. noemt bijv. het dogma der inspiratie. Gods Woord geeft de absolute waarheid. Spr. stemt daarmee in. Maar wij erkennen den goddelijken en den menschelijken factor in de inspiratie en dan vraagt spr.: waar is de grens tusschen beide?

De jongeren hebben volgens spr. geen bezwaar tegen het kenniselement op zichzelf en hunkeren niet naar mystiek, maar zij voelen zich vreemd van den ouden scholastieken vorm waarin de waarheid vervat werd.

Ten slotte wijst spr. er nog op dat de mystiek niet *per sé* Christelijk is. Zij is soms niet vreemd aan heidensche invloeden.

Ds K. Bakker van *Lutten* wil spreken als predikant van het platteland. Z.i. gaf het referaat meer voor de stad dan voor het platteland. Het is volgens spr. duidelijk dat de jongeren in de kennis van de dogmatiek achteruitgaan. Ook op het platteland. Waar ligt daarvan de oorzaak? Spr. denkt aan de lagere school. In zijn jeugd werd op de school veel werk gemaakt van het Bijbelsch onderwijs en van den Catechismus. Men leerde daar bijv. hoe een psalm of een catechismusafdeeling in elkaar zat. Maar spr. vraagt zich tegenwoordig af of het onderwijs op de lagere school wel voldoende aan ons catechetisch onderwijs aanpast. In ons onderwijs leerden wij vroeger meer nadenken over lezen, rekenen, enz. Tegenwoordig is het lager onderwijs er niet genoeg op gericht om te leeren nadenken over het waarom. Spr. zou daarom de jongelui vroeger op de catechisatie willen hebben.

Ds G. Diemer van *Roden* kan zich ten volle met het referaat vereenigen, dat geheel aansloot aan zijn eigen referaat van den vorigen dag. Hij acht besprekingen als de nu gehoudene zeer nuttig. Ook hij wijst op de gevaren van het middelbaar onderwijs, dat veel meer uitgebreid is dan vroeger. De jongelui achten zich te gewichtig en wij breken ons te veel het hoofd met hen.

Spr. is het er mee eens dat er gewerkt moet worden op de ouderen. Z.i. is de actie der jongeren volstrekt niet slechts reactie op eenzijdigheid, maar vrucht van wat de ouderen zelf hebben nagelaten.

Spr. acht stelling IV a—c het zwakste deel van het geheel. Hier wordt de actie der jongeren voorgesteld als vrucht van wat onder de ouderen gebeurde. Maar spr. vraagt: waar is dan het geslacht dat intellectualisme kweekte? Was dat de eerste generatie van de Vrije Universiteit? Maar dat waren stoere mannen. Juist toen de geestkracht van die mannen in een volgende generatie plaats maakte voor „waardeeren" van anderen kwamen de problemen der jongeren. De mentaliteit van de jongeren is nu niet zooveel anders dan vroeger. Maar als men de jongeren over het paard tilt verliezen ze hun evenwicht. Vroeger greep men forsch in. Dat moet volgens spr. weer gebeuren. En daartoe moet bij de ouderen begonnen. Ouders die hun kinderen te veel prijzen zijn zelf oorzaak dat de kinderen hun boven het hoofd groeien.

Ds Joh. Jansen van *IJmuiden* stelt de vraag: hoe krijgen wij onze gezinnen met de kinderen die afdwaalden, weer onder het beslag van de waarheid? De jongens hebben belangstelling voor voetballen, maar hoe krijgen wij er den Catechismus weer in? Spr. erkent dat er problemen zijn. Maar laten we onze jonge menschen eenvoudig de waarheid leeren en laten de geleerden de problemen zoeken op te lossen. Dat is niet de taak der jongeren. Een slappe opvoeding zal zich wreken. Wij moeten de menschen vastzetten in de waarheid.

Prof. Lindeboom is het niet met den referent eens dat de

belijdenisschriften zoo moeilijk verstaanbaar zouden zijn. Integendeel meent spr. dat er prachtige stukken in worden gevonden. De klacht over het onverstaanbare der symbolen is toch wel wat vreemd bij jongelieden die Vondel en Hooft leeren lezen. Het komt voor, zegt spr., dat jongelieden, die op studie zijn, den Catechismus en den Staten-Bijbel met Duitsche letter niet kunnen lezen. Spr. acht die klacht van geen beteekenis. Integendeel, hij zou juist willen raden om termen en pericopen uit deze geschriften over te nemen.

Spr. meent dat velen te laat op de catechisatie komen. Men begint tegenwoordig eerst op twaalfjarigen leeftijd. Vroeger kwamen ze al met het zevende of achtste jaar. Wij moeten ook de lammeren der kudde tot den herder brengen. Ook meent spr. dat de catechisaties zelve te kort zijn. Het moest noodig anderhalf uur wezen. Zoo noodig zouden bekwame catechiseermeesters de predikanten kunnen bijstaan.

Wij moeten, zegt spr., een beroep doen op de ouders en met name op de moeders. Hij wijst op de roeping en verplichting die er van Godswege op de ouders rust. En ten slotte noemt hij het dagelijks en geregeld lezen van Gods Woord en het eenvoudig verklaren daarvan in de gezinnen als een middel om de jongeren onder de waarheid te brengen en aan Gods Woord te gewennen.

21. De beantwoording van de sprekers door *Dr Dijk* wordt uitgesteld tot de middagvergadering.

De Voorzitter, *Prof. Lindeboom*, verwelkomt *Dr Kolfhaus* uit *Vlotho* (in Westfalen) en wenscht hem geluk met zijn promotie *honoris causa* tot doctor in de theologie naar zijn werk over *Dr A. Kuyper Sr.* Spr. uit den wensch, die met krachtig applaus der vergadering wordt ondersteund, dat de arbeid van *Dr. Kolfhaus* ook verder bevorderlijk zij aan den opbloei van het Calvinisme in Duitschland.

Dr Kolfhaus beantwoordt des Voorzitters woord met uiting te geven aan zijn vreugde, dat hij zooveel oude kennissen ontmoeten mag. Hij is naar Utrecht gekomen om

zich te sterken in de gemeenschap der Calvinisten. Hij acht het als zijn levenstaak om in Duitschland de Calvinistische strooming te sterken. Zelf is hij in Nederland altijd gesterkt.

Spr. dankt voor de woorden van den Voorzitter en voor de sympathie der vergadering. Uw werk, zoo zegt hij is sedert dertig jaar het mijne in Duitschland.

De Heere zegene U, Uw werk, Uwe kerken.

Na de pauze beantwoordt *Dr Dijk* de verschillende sprekers.

J. G. KUNST, *Secr.*

KRONIEK.

— September is er weer.

De bladeren worden al geel.

Straks gaat al dat mooie, dat ge heel den zomer kondt bewonderen, dood.

Het sterft weg in een kouden nevel ; het stuift weg voor den harden wind ; het stof van een later jaar is het blad van heden......

Zomer ging heen.

Ach, we zeggen „zomer".

— Maar zouden we geen klaaglied zingen over wat deze zomer ons aan ideaal deed verliezen ? Zomer...... ; wanneer ik *in* mijn studeerkamer zit, en ik zie nu, eind Augustus, naar buiten, dan zie ik water, waar anders in bloembonte weiden het vee malsche maaltijd vindt.

En daar onder dat watervlak, daar sterven m'n bloemkes, daar stikt m'n van morgendauw iederen dag weer glanzende grastapijt onder een laag van slik, daar sterven duizenden van m'n liefste vrienden een killen dood......

Zomer ?

— Daarginds bloeien de rozen en de dahlia's, daar is de hof van den kweeker, de trots van tuinmanskunst, de glorie van den zomer......

Maar de bakken met bloeiende bloemen drijven weg ; de palmen zakken scheef in den weeken modder ; ze buigen de wuivende hoofden ; straks zullen ze fier en moedig het hoofd bieden aan den dood ; zichzelf onderdompelend : dood neem ons, wanneer de zomer onze bruidegom niet wil zijn......

En wie spreekt er dan van „zomer" ?

— Vlak over m'n raam, aan d' overkant van 't kleine rivierke, daar had een rietvink haar laatste nest voor dit jaar gebouwd. Ze waren laat, die twee ; maar 't was immers pas

Augustus. En ze bouwden, die twee. En de kindertjes kwamen. 't Was immers zomer. Ze hadden het leven lief de ouden ; en de Schepper had in hen gelegd den drang om leven te baren. En de jongen kwamen. Maar ook de zomer kwam. De zomer van vandaag......

Gisterenmorgen spoelde er een dood jong ding aan, een eindje stroom-af.

Het nestje had kennis gemaakt met den zomer.

Het vogeltje ook. En die zomer beteekende : dood.

— Ik sprak met een ouden man. Hij had het groote leed gezien. Hij had ook een lang lied gezongen. Het lied van den arbeid. Maar terwijl hij arbeidde voor die hem lief waren, was veel hem in de handen gebroken ; doch met God en met eere leefde hij tot nu toe......

Een nieuwe zomer zou misschien nieuwe zegeningen brengen......

Goudgele akkers spraken hem van de trouw van zijn God. En hij hoopte ; en hij telde ze, de garven van de beste haver......

Ja, de zomer kwam. En eergisteren schreide hij : „dominee, nog éène week, en dan is 't voor mest niet eens goed meer"...

Zwart lagen de garven op het land te rotten. Zij hadden den zomer gezien.

— Waar menschen druk dooreenwoelen om de koopwaar, die hen geboden wordt te bezien, daar wachten welgevulde manden met de kostelijkste vruchten.

In den boomgaard zamelt een blonde boerin de blanke appels in haar hoogen korf. Ze zingt haar lied. Er is jubel in haar stem. Ze zamelt wat de zomer bracht......

Lentebloemen logen niet. Zwaar buigen de breede takken omlaag.

Er is weelde in den wijden bongerd.

— Zwaar stapt de landman zijn hof en erf nog eens om. 't Is zomer geweest en de schuren zijn weer gevuld. Meer

dan immer bracht de hoogbeladen wagen van 't geurig hooi.

Het jonge vee speelt ginds in de weide; er is weelde in logge beweging; zwaar en dartel draven ze dooreen; schrikken voor den vollen sloot; en de boer lacht: „jullie zijn er ook pas......"

De zomer heeft ze gebracht.

— Opnieuw aan den arbeid.

Het is zomer geweest. En meer dan immer zag ook christelijk Nederland de vreugd van Gods werken en de schoonheid van Gods Schepping.

Ver weg is men getogen, om te bewonderen de groote werken Gods.

De zon scheen en glanzend lag Gods aarde.

Glans kwam van omhoog.

Glans komt áltijd van omhoog.

— Het is tóch zomer geweest.

De aarde is bekleed geweest met een tooi van lentebloesem als weinige jaren te zien gaven. Veel, dat anders ons wordt onthouden, ontvingen we nu.

Tóch zomer.

Het kan ook niet anders. Omdat God nooit liegen kan.

En Hij beloofde: ook de zomer zal niet ophouden.

Neen, ik vergeet niet, wat ik doe.

Ik schrijf een kroniek voor G. T. T.

Die letters staan toch erg hard, zoo midden in een overpeinzing.

Toch niet. Want er is prediking, ook voor ons kerkelijk, ons theologisch, ons wetenschappelijk leven, in wat deze zomer ons te zien gaf.

Op meer dan eene wijze, is de prediking van ons jaargetijde een prediking van levensgebeuren.

Zou ik, wanneer ik dit zeg, niet allereerst denken aan één, die heenging?

Sipke Huismans, Doetinchems predikant, Frieslands zoon, is niet meer.

Ons tijdschrift heeft een band met de predikantsvereeniging.

En ook als zoodanig gedenken wij hem. Immers Ds. Huismans was bestuurslid van die vereeniging.

Is het wonder, dat we bij het overpeinzen van 't geen deze zomer ons bracht, wel moeten denken aan wat de zomer des levens bracht aan dezen man?

Die levenszomer bracht hem bittere teleurstelling op meer dan één punt.

Zijn idealen — en wat had hij er vele! — stonden midden in den levensstorm. De storm woedde; de boom zwiepte soms heen en weer. En dan werden er slagen gegeven aan wie op dwaas-gekozen plaats stond. Maar in den storm vielen ook de vruchten af. Gouden vruchten.

De boom is geknakt. God sprak. En hij, die een màn was, is niet meer.

Maar ook zijn levenszomer droeg vruchten. Ja, want God is getrouw. Eij Hij belooft, dat op getrouwen arbeid vrucht zal worden gezien. En Huismans zàg vrucht. Ook al mocht hij ze niet zien rijpen.

Is de zomer, die heenging niet op velerlei manier een beeld van wat wij in onzen tijd beleven?

Er is pas in Duitschland een boek verschenen van Wilhelm Vollrath, dat tot titel heeft: „Vom Geist der Gegenwart in Kunst und Leben." En de schrijver laat duidelijk zien, hoe ook op het terrein van kunst en kunstuiting alles staat in het teeken van „Bewegtheit" van „Mannigfaltigkeit". We leven in den tijd van „enstehende Wendungen". Er komt reactie, zoo zegt Vollrath tegen het naturalisme; ook reactie tegn het egocentrische wereldbeschouwing van de „psychologiseerende" roman; er komt behoefte aan figuren; er is na

alles wat vrij-zedelijk was, weer een roepen om het ethische en om het „metaëthische", om religie. Maar vrucht zien we nog betrekkelijk weinig. Doch die zal wel komen.

Veel moest evenwel sterven, zonder dat werkelijk vrucht werd gezien. Allerlei pogen en allerlei plannen gaven hoop, maar verwezenlijking van wat men zich had gedacht — men zag het niet.

En is er ook op ander terrein hetzelfde?

Laten we eens even rustig zijn.

Wat was de lente van ons, in de laatste helft van de vorige eeuw op meer dan ééne manier als door voorjaarskracht verjongde gereformeerde leven, schoon! Wat beloofde dat veel, en wat werd er veel verwacht.

Hoeveel mooie plantjes, die men hoopvol groeien zag, zijn niet gestorven, omdat zij den zomer, die zooveel stormen bracht, niet konden verdragen?

En wat wordt er niet ontzaglijk veel gedaan, ook nog in onzen tijd! Krant na krant wordt geboren. Tijdschrift hier, tijdschrift daar. Alles mooi uitgevoerd. Kinderkranten en jeugdbladen. Jongens- en meisjeslevens. Vrouwenlevens en mannen-bladen. Kerkelijke en politieke bladen. Soms denkt men, dat onze bladen evenveel redacteuren en medewerkers hebben, allen saam, als er lezers voor te vinden zijn. Geïllustreerde christelijke pers...... Werkelijk, bij duizenden tellen de weeknummers hun adressen.

En toch...... Er is wèl bloei. Er is wèl werk. En het lied van den arbeid wordt wèl gezongen. En toch......

Is het soms niet, alsof er vroege herfst is, die de velden, waar de oogst rijpen moet, onder een winter-watervloed zet, zoodat het alles weer sterft, eer het vrucht draagt?

En toch, ook hier is de jubel van den landman, die zijn oogst binnen haalt. Ook hier is de vreugd, van het gâren in 's levens bongerd. Ons kerkelijk en godsdienstig leven laat niet enkel bloei zien — er is óók vrucht.

Nooit deed, meer dan thans, de vorst der duisternis zijn aanvallen op de kinderen des lichts. En, zonder te roemen, mogen we toch als gereformeerden dankbaar zijn voor de groote bewarende kracht, die er van allerlei actie uitgaat.

Wanneer we in den stormaanval van Satan in onze dagen rustig kunnen *staan*, zonder over slag op slag te moeten klagen, dan mogen we reeds onzen God danken. Ook dan geeft Hij vervulling van Zijn beloften.

Is er geen vrucht? Hoor eens, hoe enthousiast iemand als de heer H. Meijerink, directeur van Solo's kweekschool er van weet te vertellen.

Is er geen liefdevol meeleven met het werk, dat God onder ons heeft begonnen? De gehouden Universiteitsdag was dáárom zoo mooi, wijl hij van dat meeleven zoo schitterend getuigde.

Dus toch zomervrucht......

En dan dwalen we wel eens......

Eerst in de herfst des levens wordt de mensch wijs, zegt men.

Maar bij dat al beleven we toch de trouw van onzen God. Hij doet wèl vrucht zien, wanneer wij maar geloof genoeg hebben, om die vrucht dankbaar te aan aanvaarden.

Is de blijde dag, die de Theologische School bij het verschijnen van dit nummer heeft beleefd, geen bewijs van grooten zegen van onzen God?

Ja, er is wèl vrucht......

Wij mediteeren wel eens, in verslagenheid, over droeve dingen. En zeker, ook de stemming van druk, die het uitzicht naar buiten me gaf, moogt ge wel even mee inleven, m'n lezer. Want het wordt ook bij U herfst...... Ook in uw leven eens......

Meent ge, dat ik een preek gehouden heb?

Welnu, houdt dan voor ditmaal het mij ten goede......

Keulen meldt vierenveertig centimeters was......

En tòch is het zomer......

J. WATERINK.

RECENSIËN.

De actie van en tegen Rome door W. Th. Boissevain, Ned. Herv. predikant te Leiden, N. V. Boekhandel en drukkerij voorheen E. J. Brill, Leiden, 1924.

Telkens weer verlies ik het gedrukte briefje waarop de prijs staat aangegeven van het boek dat ik ga bespreken, wat ik dan meestal terugvind als het mij niet meer dienen kan. Zoo kan ik ook van deze brochure de prijs niet noemen ; echter hiervan ben ik overtuigd dat die geen verhindering kan zijn voor hem, die bizonder belang stelt in deze soort van geschriftjes. Het woord vooraf deelt het ontstaan en doel van deze brochure met weinige woorden mee. Dat doel is kortweg sympathiek, is eenvoudig gezegd : goed. 't Is een poging te leiden tot juistere waardeering en tot bevordering der kennis van waar wij staan en waar de anderen staan. De inhoud bestaat uit vier deelen : wettelijk strijden ; I beginsel tegenover beginsel ; II waarde tegenover waarde ; III ideaal tegenover ideaal. 't Is fijn gevoeld om aan de drie hoofdstukken der tegenstellingen vooraf te laten gaan : wettelijk strijden. Heel het geschriftje draagt een voornaam karakter. Juist daarom is het zoo weinig pretentieus. Geen grootdoenerij. Maar achter de eenvoudige zinnen, die elk weer wat anders, weer vele andere dingen inhouden, schuilt veel kennis van zaken, fijne opmerkingsgave en goed onderscheiden. Deze brochure rijgt opmerking aan opmerking, gegevens aan gegevens, de eene typeerende bizonderheid aan de andere. Ik heb respekt voor wat Leidsche predikanten in hun predikbeurtenblad in opstellen den lezers bieden. Nauw kan ik mij weerhouden om aanhalingen te doen ten bewijze van het groot en juist waardeeringsvermogen van dezen Hervormden predikant. Ik kan mijn

collega's aanraden om eens te lezen wat Boissevain schrijft over de mis, als zij zich voorbereiden om over zondag dertig te preeken (blz. 22 vv.) Voor zelfcritiek kan ik niet genoeg aanbevelen wat de schrijver zegt als hij de vragen laat beantwoorden: of de reformatie ver genoeg gegaan is, en of zij niet te ver gegaan is. Men leze deze brochure niet in een gemakkelijken stoel, met de bedoeling haar na de lunch te gebruiken als slaapmiddel; want zij is zoo vol van petileerende gedachten, dat men telkens opspringt en denkt, misschien wel hard opzegt: wat is dit nu? Wat zegt hij nu? Wacht eens even! Neen, neen, dat gaat te ver! en dan begint men hem in zijn gedachtengang na te loopen en vergeet ondertusschen den slaap, ja zelfs hoe ver men wel met hem meeging.

Nog eens: mijn respekt voor de lezers van 't Leidsche predikbeurtenblad! Boissevain is een scherpe geest. Wat leest hij goed, wat hij leest. En al is men het met de typeering niet eens die hij van de eene of andere richting geeft, als bijv. op blz. 60, hij dwingt den lezer toch om er op te zinnen wat hij daar nu tegen moet aanvoeren, of hoe tegenover het apodictisch constateeren van den schrijver een eigen apodictie te stellen. Zoo bijv. op blz. 63: zoowel in de secte als in de vrije kerken versterft onvermijdelijk de katholiciteitsidee. „In allen freien Kirchen bekommt man das Asthma". Leuk gezegd! Echter in datzoo maar eventjes noemen van secte en vrije kerken in één zin zit het handige. Ik kan daartegenover zetten: het eenig remedie tegen de uitbreiding van het sectewezen is dat de „nationale Kerken" komen tot reformatie. Krijgt men het asthma in de vrije kerken; mij dunkt dat men in de nationale kerken gevaar loopt voor besmetting met allerlei bacillen en zoo men daarvoor onvatbaar is geworden, dan dreigen er de vreeselijke verschijnselen van ruggemergstering, algeheele verslapping, bloedarmoede, hartverlamming en dergelijke gevaarlijke ziekteverschijnselen. Vanaf blz. 68 treffen ons vele opmerkingen in verband met Kuyper, Hoedemaker, Roessingh. Boissevain kiest voor Hoedemaker; op rekening daarvan komen de welbekende beschuldigingen van

separatisme enz. ; nieuw-Calvinisme. Met hem geloof ook ik dat de wending ten gunste der religie die valt te constateeren de meeste winst wel zal doen vallen in de schoot der roomsche Kerk. Het boekske draagt wel het teeken van actualiteit daar zelfs de Haagsche Kerkraamgeschiedenis er niet in wordt gemist. Onder de talrijke rake opmerkingen rangschik ik ook die welke er aan herinnert dat elke „louter negatieve bestrijding van Rome zoo onvruchtbaar" is. Ten slotte wordt het kerkbegrip van Hoedemaker ter overweging aangewezen als een basis voor de verwerkelijking van de katholiciteitsidee, waarbij wij vele oude noten hooren kraken, waarvan het geluid ons niets eens meer voor een oogenblik op doet zien ; wij zijn daaraan gewend geraakt.

Vreemd trof mij, bij het vele dat zoo mooi is gezegd, de vergelijking gemaakt op blz. 103. Ik lees daar : „Men zou deze vergelijking kunnen maken : vroeger was de bijbel een brief uit een onbekend land, om niet te zeggen van eene onbekende planeet. Nu werd hij een brief uit eenen naburigen staat, waarin de globe-trotter der geschiedwetenschap zich thuis gevoelt als in zijne geboortestad." Deze vergelijking kan ik niet mooi vinden in een brochure waarin vele mooie dingen bijzonder goed zijn gezegd.

G. K.

De Dordsche leerregels **of de vijf artikelen tegen** de Remonstranten, naar ontstaan en inhoud toegelicht door M. Meyering, Dienaar des Woords bij de Geref. Kerk te Delfzijl.

Groningen. Firma Jan Haan, 1924, ingen. *f* 3.25, geb. *f* 3.90.

Wij hebben in dit boek van Meyering iets anders dan geboden wordt door „de Dordtsche Leerregels of de vijf artikelen tegen de Remonstranten" opnieuw uitgegeven en van historische toelichtingen voorzien door Dr J. D. de Lind van Wijngaarden, waarvan de tweede druk bij G. J. A. Ruys ver-

scheen in 1905. Daar in de historische toelichtingen het historisch verloop geschetst in wat aan de Synode voorafging en op haar, in verband met de leerregels, werd verhandeld. Hier hebben wij de leerregels zelf, en die nader verklaard, terwijl het historisch materiaal keurig is verwerkt en ingevlochten bij de verklaring van den inhoud. Meyerings toelichting draagt meer het karakter van Ds T. Bos' toelichting, in 1915 bij H. Kok verschenen.

De schrijver deelt in zijn voorwoord mede hoe hij gekomen is tot de uitgave daarvan. Die mededeeling is een kostelijke bijdrage ter kenschetsing van den geest die leeft in onze Kerken, bij name in het Noorden des lands. Wie zou voor honderd jaar hebben durven profeteeren dat er schrijvers en lezers zouden worden gevonden, na nog geen honderd jaar dat Schotsman onder het hoongelach van het brave liberaal gezinde Nederland, zijn eerezuil stichtte voor de Dordtsche Synode, en dat het schandpamflet: de *Dweeper* door een predikant uit hetzelfde Noorden des lands van de pers kwam, die begeerden om de leer in de vijf artikelen vervat in te denken, uiteen te zetten, aan te prijzen en dit tot den welstand en bloei van 't geestelijk leven. Men denke er niet gering over! De inhoud van dit boek werd reeds gelezen, toen hij gegeven werd in een reeks artikelen in de „Groninger Kerkbode", en tóch wenschte men dien nog eens te lezen en werden de schrijver en de uitgever bereid gevonden dien te geven in een lijvig boekdeel.

Voorwaar dit feit reeds levert een niet onbelangrijke bijdrage tot de „Geschiedenis van het Christendom". Ik las het boek nog niet in zijn geheel door; een schrijftafel vol lectuur wacht op nadere bestudeering en beoordeeling. Ik kwam tot blz. 120. Dit stuk geeft mij echter voldoende redenen om de lezing van deze toelichting, gelijk de titel van het boek zich zeer bescheiden uitdrukt, sterk aan te bevelen. Ik mag veronderstellen dat reeds in duizenden en nogmaals duizenden van onze menschen de overtuiging leeft dat al wat men ten nadeele van den inhoud der Dordtsche leerregels zooveel en

zoolang heeft gebazeld in zijn grootste deel, zoo niet in zijn geheel, napraterij was uit onkunde, vooroordeel en vijandschap aangaande de leer der vaderen. Integendeel indien in één onzer belijdenisgeschriften veel medulla (merg) is, dan in deze. En dat komt uit op iedere bladzijde van dit boek. Zulke lectuur is eerst recht stichtelijke lectuur! En dat dankt dit geschrift voornamelijk aan de eenvoudige, degelijke en hartelijke wijze waarop de stof is verwerkt. De uitdrukking: hij heeft kennis aan wat hij schrijft, zou hier van pas zijn. Genoeg ter aanbeveling!

Nu mijn kritiek! Een kritiek die in nauwe relatie staat tot mijn groote waardeering van hetgeen werd geschreven. Wel volgt een uitnemende inhoudsopgave; echter historici kunnen nu eenmaal bij de beschrijving, toelichting enz. van een gewichtig historisch document als hier wordt verklaard, niet missen het *naamregister*. En in dit boek worden vele namen genoemd en terecht. Dit tekort kan hier niet worden hersteld, doch ik zal niet nalaten telkens weer te wijzen op de noodzakelijkheid van het naamregister, opdat er ten slotte geen boek van historische strekking verschijne zonder een goed verzorgd naamregister.

Voor 't overige is de verzorging goed te noemen.

De drukfouten zijn niet veel in getal.

Tot op blz. 48 telkens een *te veel*: op blz. 15 een *Hij*; blz. 32 een *tot*; blz. 42 een *eisch* en blz. 48 een *punt*. Daarna zoo nu en dan een *te min*: op blz. 55 een *on* voor 't woord *door*grondelijk; op blz. 56 een *ge* in toegevoegd; op blz. 57 regel 9 v. o. een gewrongen zin, op blz. 81 een *r* te min in onderzoek. Men ziet: 't is de moeite niet waard. Het stemt mij dankbaar dat er in dezen tijd lezers gevonden worden die van de dingen hier behandeld met graagte lezen. Mogen schrijver en uitgever ook belooning vinden voor hun moeite.

G. K.

Kerk en oorlog, rede gehouden op het congres der Nederlandsche afdeeling van den „Wereldbond der Kerken" te 's Gravenhage 18 October 1923 door Prof. Dr G. J. Heering.

P. den Boer — Utrecht, prijs bij 25 ex. *f* 0.20, 50 ex. *f* 0.15, 100 ex. *f* 0.10.

Een pacifistisch geschrift! Ik kan het niet op den voet volgen. Een man van beteekenis als de Remonstrantsche hoogleeraar, wiens karakter men kan kennen uit zijn „stichtelijke" uitgaven, alsmede uit zijn bijdrage in het „Gedenkboek" van de Remonstrantsche broederschap, sprekende voor een gehoor als het Congres der Ned. afd. van den Wereldbond, over een onderwerp als „Kerk en Oorlog", zegt geen banaliteiten, maar dingen waarover valt de discussieeren, wijl zij problemen raken van zeer wijde strekking en van het meest ingewikkeld karakter. Daar hebt ge er bijv. een als: de Kerk en haar maatschappelijke roeping; de Kerk en haar optreden tegen oorlog, oorlogsgeest en oorlogsoorzaken. Ook ons waardeeringsoordeel over Kerk in haar beteekenis loopt zoo ontzaglijk ver uiteen. Niet ieder onderschrijft eene uitdrukking als deze: „De onmacht der Kerk is een ontstellend feit in de moderne wereld" (blz. 3.) Welk is de taak der Kerk op het gebied van het *sociale*. Heeft zij daar een taak? zoo ja: hoe stelt men zich de verhouding voor van de kerk tot die taak? Door welke organen die te vervullen? 't Gaat gemakkelijk enkele uitspraken te doen, met weinige woorden, maar waarvan de nadere omschrijving lijvige boekdeelen zou eischen. Ik kan niet beter doen dan de lezing van dit geschriftje aan te bevelen opdat men des te beter begrijpe voor welk een aantal problemen men hier komt te staan. Gij kunt uit deze brochure wel een bloemlezing maken van veelzeggende en wijze spreuken. Is het soms niet waar dat de eenige politiek, die den geest van den oorlog doodt, is de politiek die meerdere gemeenschap in doel en belangen en daardoor meerdere samenwerking beoogt? Is het dan niet waar dat verbijs-

terend werkte niet de nalatigheid om volgens goede beginselen te leven maar het volhouden dat verkeerde beginselen goed zijn ? Zeker ! de weg van dienende liefde en zelfverloochening is de weg tot het geluk. Zeker ! Christus is niet alleen de Heiland der ziel, maar ook die der wereld. Ook mij is het onbegrijpelijk dat er nog velen zijn, ook onder de voorgangers, die eischen dat de Kerk zich bepale bij het innerlijke leven en zich niet inlate met het leven en den loop der wereld. Ook wij moeten niets hebben van wat de auteur noemt het „nationaliseeren" der Kerk. Wij belijden immers elken dag te gelooven in éénе heilige algemeene christelijke Kerk. Haar oecumenisch karakter is ons veel waard ! In welke kringen de politiek-schuwe predikanten, vooral voor vijf en twintig jaar werden gevonden, kan de schrijver wel weten. Wie wilden de religie tot de binnenkamer beperken ? Als de Kerk tot speciale taak heeft den volkswil te stuwen en te leiden naar de erkenning van het recht als eenige toevlucht en beslissing en naar „vernietiging van het militairisme", dan dunkt mij dat eerst in haar midden weer geleerd moet worden dat Gods recht dient te worden gehandhaafd. Dan legge men eerst weer eens uit wat het zeggen wil : dat Sion door recht zal worden verlost. Die voor het recht op aarde in de bres springt, moet eerst ontzag betoonen voor Gods heilig recht. Werkelijk ook ik ben van meening dat de oorlog van uit het romantische licht worde geplaatst in het felle licht der naakte werkelijkheid. Maar het is heel gemakkelijk gezegd dat de Kerk daartoe moet meewerken. Hoe moet zij dat doen ? En dit zelfde geldt veel uitspraken van dit geschriftje als het zegt : de Kerk moet dit — zij moet dat doen ? Ik ben het volstrekt niet eens met het tweede lid van de uitspraak : de Kerk heeft niet tot dienstweigering aan te sporen, *maar evenmin tot verdediging van het vaderland.* Onder de dingen die de Kerk belemmeren haar taak te vervullen wordt ook genoemd *„onaandoenlijkheid"* ten opzichte van het oorlogsvraagstuk en dan volgt : een Christendom, dat ijvert voor Zondagsheiliging en tegen het vloeken, maar den strijd tegen

den oorlog aan anderen overlaat, zal moeilijk het oordeel kunnen ontgaan: groot in het kleine, klein in het groote. Als ik zoo iets lees dan voel ik hoe ontzaglijk ver ik afsta van de gedachtenwereld van Prof. Heering. Ik geloof juist dat het ijveren tegen zulke groote zonden als de lastering van den Naam des Heeren en de ontheiliging van Zijn dag een der meest krachtdadige middelen is tegen het oordeel Gods dat een volk treft in den oorlog. Aan dien zelfden afstand herinnert mij wat de schrijver zegt omtrent den oudtestamentischen geest als een belemmering voor de Kerk om haar roeping te vervullen. Ook Kerkisme wordt als zulk een belemmering genoemd. Wat is Kerkisme? De meest beginselvaste mensch is bijna immer de meest verdraagzame mensch. Wat te denken van menschen, die ijveren voor den wereldbond der Kerken, en terzelfder tijd voortgaan met onrust te stoken en valsch getuigenis te geven. Deze ontboezeming leidt mij tot een slot-opmerking, waardoor ik mijne hartelijke instemming betuig met den wensch dat de Kerk door haar prediking en haar leven, als een echt geweten het de wereld lastig make, zoo lastig, dat de wereld ten slotte inziet, dat het haar „niet geraden is, iets tegen het geweten te doen."

G. K.

Tempelbouw, belijdenispredikatie door Ds G. H. Beekenkamp, Ned. Herv. Predikant, Buurman & De Kler, Leiden 1924, *f* 0.25.

Ik meen wel eens leerredenen gelezen te hebben van Ds G. H. Beekenkamp, toen nog predikant te Delft, uit de serie „tot de Wet en tot de getuigenis", die een anderen geest ademden dan deze belijdenispredikatie of zoo ik mij te sterk uitdruk met van een anderen geest te spreken, laat ik dan liever zeggen, die in een anderen toonaard waren gezet. Ik wil er on-

middellijk aan toevoegen, dat ik deze predikatie met meer instemming las dan, om maar één te noemen, no. 28, 4de jaargang, 2 Februari 1910. Laat ik echter die oude koe maar niet uit de sloot halen! Onderwerp en verdeeling zijn goed gekozen voor de plechtigheid waarbij de leerrede werd uitgesproken: tempelbouw: 1. Over den tempel Gods. 2. Over zijn fundament. 3. Over de(n) opbouw van dien tempel. Korter gezegd: 't gaat over Gods werk en ons werk bij den geestelijken tempelbouw. Nu denke men niet dat ik wat het materieele deel betreft geen bezwaar heb. Echter om mijn instemming hier en bedenkingen daar te betuigen zou ik haar wel op den voet moeten volgen en mijn bespreking zou uitdijen tot den omvang van deze nog al omvangrijke preek. Ik wijs vooral daarom op haar, wijl zij de vertolking is van het kerkelijk standpunt van iemand die van zich zelf betuigt op bijbelsch-confessioneel" standpunt te staan. De auteur geeft een beknopt overzicht van zijn standpunt „de ecclesia". Zijn bestrijding van 't sectarisme beâam ik. Of hij wel objectief weergeeft wat hij laag-kerkelijk kerkisme noemt op blz. 9, betwijfel ik. Waar treft men aan die u vertellen, wat ik daar lees? Wie spreken aldus? Van harte stem ik in met de bewering: er is geen vreeselijker kerkisme dan dat van het onkerkelijk Christendom! Beekenkamp zij wat voorzichtig met deze of genen te rangschikken onder „onze allerbeste predikers en schrijvers". De schrijver zal zelf wel gemerkt hebben dat de correctie beter had kunnen zijn. Ik trof op bl. 4 twee of drie drukfouten aan; op blz. 6 weer twee; blz. 8 weer één. Zou het niet beter zijn om op blz. 22 in regel 4 v. o. een ander woord te kiezen voor „die geest *dale* in hunne harten", opdat men niet meene dat de Heilige Geest andermaal zou worden uitgestort.

De auteur zie in deze aanmerkingen het bewijs dat ik zijn „belijdenispredikatie" met welwillende aandacht heb gelezen en in meenig opzicht met instemming.

G. K.

Waarom zijt gij lid eener Gereformeerde kerk? door Js van der Linden, vijfde druk, te 's Gravenhage, bij Js Bootsma.

Dit boekje wordt door den uitgever geschikt geacht uitgereikt te worden ter herinnering aan de openbare geloofsbelijdenis, daartoe is er een bladzijde ingeplakt, waarop naam, datum enz. staan gedrukt, waarop een en ander kan worden vermeld.

Hoe dankbaar moeten wij den Heere zijn den schrijver en den uitgever op deze gedachte geleid te hebben.

't Is een heerlijk geschriftje, rijk van inhoud, teeder geschreven; een voldragen rijpe vrucht, die niet geleden heeft door invloeden, die ongunstig konden werken. 't Is veel verkocht; 't wordt veel gelezen; toch nog niet genoeg gelezen, wijl ik vrij mag veronderstellen dat nog niet ieder het heeft gelezen en ieder lid onzer kerken moet het lezen. Och of elk die gereformeerd zich noemt het laze!

Ik wil even den inhoud afschrijven:

1. Een hoogst belangrijke vraag.
2. De Gereformeerde kerk en haar Levensbron.
3. De Gereformeerde kerk en hare geschiedenis in de negentiende eeuw.
4. De Gereformeerde kerk en hare bejegening.
5. De Gereformeerde Kerk en hare voortgezette strijd.
6. De gereformeerde kerk een „Secte?"
7. Na een eeuw.
8. Het hart aan de kerk verpand. Waarom?
9. Hoe zijt gij lid der Gereformeerde kerk?
10. Waartoe met de Gereformeerde kerk één?

Ik kan wel elke bladzijde noemen om aan te wijzen hoe juist dit of dat is gezegd. Ik wil me daarvan onthouden en aangezien stellig op dezen druk wel nieuwe drukken zullen volgen op een paar dingen wijzen die dunkt mij verbeterd kunnen worden, misschien dat de schrijver er mede kan instemmen. Op blz. 7 zou ik liever lezen: Adventisme *en* Sab-

battisme, dan *of* Sabbattisme. Mogen deze beide verschijnselen al in vele opzichten overeenstemmen, het zijn toch twee *onderscheiden* zaken. Zou op blz. 18 niet een ander kunnen worden genoemd dan *Meyboom?* In de *environs* van deze bladzijde komt Meyboom veel te vroeg en er zijn nog wel anderen te noemen. Benthem Rendingius en vooral de schrijver van den *Dweeper* pastte dunkt mij hier beter. Op blz. 57, regel 13 v. o., ware beter *aandringen,* dan *dringen.*

Den kerkeraden wordt dringend aanbevolen dit boekje uit te reiken aan degenen die belijdenis des geloofs doen!

G. K.

Diaconaal Correspondentieblad voor de Gereformeerde kerken in Nederland, uitgave van J. H. Kok te Kampen.

Dit correspondentieblad is als steeds oriënteerend omtrent velerlei nood in onze kringen en door de opname van gehouden referaten leidt het telkens weer terug naar de beginselen, waarnaar barmhartigheid moet worden geoefend. Zoo leert het dus *waar, wat* en *wie* moet worden geholpen en *hoe* dit moet gebeuren. Men voelt hoe onmisbaar de voorlichting is van zulk een blad.

G. K.

Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde kerken in Nederland, 1924, Oosterbaan en Le Cointre, Goes.

Handboekje ten dienste van de Gereformeerde kerken van Nederlandsch-Oost-Indië. No. 6. Januari 1924.

Daar ik het Jaarboek en Handboekje van 1923 in dit Tijdschrift breed besprak, volsta ik nu met een paar korte opmerkingen. Wat het *kerkelijk overzicht* van J. C. Rullmann betreft zoo meen ik hem wel eens in grootere kracht te hebben ontmoet;

't kan ook zijn dat, daar het werk voor de Acta pas achter den rug was, dit *overzicht* voor *mij* tè veel het karakter droeg van *repetitie-werk*, dat door den regel niet erg boeit.

Het Handboekje bevalt mij uitstekend. 't Is haast een *Handboek* geworden ; het bevat ook de *Acta van de derde officieële vergadering der classis Batavia*, gehouden 13 en 14 Juni 1923. Het verdient naast ons Jaarboek een plaats in vele gezinnen en in de bibliotheken van onze kerkeraden ; opdat die de noodige inlichtingen kunnen geven aan naar Indië vertrekkende leden.

G. K.

Catalogus van Boekwerken uitgegeven door J. H. Kok te Kampen, 1924.

Hij wordt van jaar tot jaar lijviger. Het woord vooraf verdient behartiging. Naast het lezen en koopen van boeken aanbevolen door den uitgever kan ik dringend aanbevelen lezing en herlezing van catalogi, dit is goedkoope en degelijke lectuur. Van af de dagen der boekdrukkunst hebben vele uitgevers zich grooten roem verworven in „de geschiedenis van het Christendom."

G. K.

De Weinands, door *Clara Heitefuss*. Vertaling van J. Smelik.

Skalunga, door Runa. Uit het Zweedsch vertaald door A. Lukkien. Eerste deel.

Uitgave van D. A. Daamen, 's Gravenhage.

Beide boeken concentreeren zich om „de pastorie" en doen zien, dat er in afgelegen Duitsche en Zweedsche bergdorpen, ook in deze tijd, nog trouwe arbeiders zijn in den wijngaard des Heeren. Het eerste brengt ons in aanraking met allerlei kringen : o. m. met de wereldsche familie van de domineesvrouw, met de eenvoudige godvreezenden in een landelijke

gemeente, en met menschen uit een groote fabrieksstad, Ds. Weinands' tweede arbeidsveld. Over het algemeen is het Christelijk leven meer of min methodistisch getint, met de warmte maar ook niet zonder het oppervlakkige, dat het methodisme kenmerkt. Van Runa's boek kan dit niet gezegd, al hadden we ook daarin de opvatting van zonde en genade gaarne wat dieper gezien. Voert Clara Heitefuss tal van personen uit verschillend milieu ten tooneele, Runa vraagt in hoofdzaak slechts aandacht voor twee: den dominee van Skalunga, en Helvig, een freule, die tengevolge van een ernstig ongeval, haar moeder overkomen, met deze maandenlang in de pastorie moet vertoeven. Prachtig is de tegenstelling geteekend: de dominee, man van eenvoudige afkomst, met boersche manieren, maar met een kinderlijk geloof en vol trouwe toewijding aan zijn ambt, èn de dochter van een barones, dame van fijne beschaving, maar ongeloovig en ijdel. Deze twee krijgen elkaar, maar niet dan na geweldigen zielestrijd, èn van den pastor èn van de freule. Met verlangen zien we uit naar het vervolg.

C. LINDEBOOM.

P. Brouwer, Moeiten des levens.
C. M. Dekker, Schetsen uit de Strafgevangenis.
C. M. Sheldon, Zijns broeders hoeder.
's Gravenhage, D. A. Daamen.

Daamen's Goede-Boeken-Serie is bekend. Voor luttelen prijs worden daarin werken verkrijgbaar gesteld in klein kwarto formaat, 250 à 300 blz., keurig gebonden. Thans verschenen de drie hierboven vermelde uitgaven, die we alle kunnen aanbevelen. *Brouwer's* werk staat voor ons het hoogst. De „theologische" uitweidingen hier en daar mogen wat vermoeiend en — ook niet op hun plaats zijn, toch lazen we het met voldoening, èn om den Gereformeerden geest, waarna het doortrokken is, èn om de zuivere ziels-ontleding, waarvan het blijk geeft. Wat dit laatste betreft, stellen *Dekker's*

schetsen teleur. Zijne ontmoetingen in de strafgevangenis hebben hem niet tot diepere zielkundige studiën geleid. Dit neemt echter niet weg, dat zijn boekje waarde heeft. Het doet zien, hoe er ook onder de cel-bewoners zijn, die dankbaar waardeeren, dat het evangelie hun op eenvoudige wijze wordt gebracht. *Sheldon* is ten onzent vooral bekend geworden door zijn „In His Steps", een boek, waartegen terecht is ingebracht, dat voor ons de hoofdzaak moet zijn, niet wat Jezus *zou doen* in een bepaald geval, maar wat Hij *gedaan heeft*. „Zijns broeders hoeder"is ook door en door methodistisch, maar de beteekenis van Christus lijkt ons hier zuiverder gezien. Sheldon leidt ons in in al de verwikkelingen van een mijnwerkers-staking, die in 1895 in de Amerikaansche stad Champion uitbrak. De bekeering van den mijneigenaar Stuart Duncan geschiedt voor ons besef wel wat vlug en vreemd, maar — ze blijkt ècht te zijn. Men houde in 't oog, dat deze auteur voor Amerikanen schrijft, en waardeere zijn bedoeling, te laten zien, dat het koninkrijk Gods een zuurdeesem is, dat niet rusten kan vóór 't het *geheele* leven heeft doorzuurd.

C. LINDEBOOM.

Met Christus. Drie Toespraken van Dr. J. G. Geelkerken, Dr. M. J. A. de Vrijer, Ds. P. Stegenga Azn. Amsterdam, Van der Land, 1924.

Deze toespraken werden blijkens de voorrede uitgesproken eerst in eene opwekkingssamenkomst te Amsterdam, en daarna in drie openbare bijeenkomsten te Rotterdam. Op verzoek werden ze afgestaan voor den druk, met den wensch, dat ze ook zoo ten zegen mogen worden gesteld. Worde deze wensch vervuld !

RIDDERBOS.

Evangelisatie-uitgaven van J. H. Kok te Kampen.

Hiervan werden ons opnieuw een aantal nummers toegezonden ; gaarne bevelen we deze reeks bij den voortduur aan.

RIDDERBOS.

Vittoria Colonna. Een levensgeschiedenis uit den tijd van Michel Angelo, door M. Herbert. Uit het Duitsch vertaald door J. H. Kuyper. Kampen, J. H. Kok.

Een boek speciaal voor den meer gerijpten leeftijd. Het teekent op niet onverdienstelijke wijze het Italië van den Renaissance-tijd. Het laat even een blik slaan in het toen heerschende zedebederf ; maar uit de verte en op kiesche wijze. Het toont ook iets van de toen levende groote idealen ; en bezit daardoor eene verheffende kracht.

RIDDERBOS.

H. S. S. Kuyper. *In liefde's licht.* Kampen, J. H. Kok, 1924.

Een pendant van „Van liefde's leed". De eerste schets las ik met genoegen. De teekening der personen is m.i. wel geslaagd, de humor is gezond, en in het verhaal zit gang. Minder gelukkig lijkt me de tweede schets ; wel is de persoonsteekening soms niet onverdienstelijk, maar het geheel dezer schets heeft toch — vooral ook in verhouding tot de lengte — te weinig te beduiden. In het geheel biedt de schrijfster hier een zestal schetsen.

RIDDERBOS.